

errore a vero devia, et illa semper existimans deridenda
 quae nesciat, sacrum volumen et augustissima tristici
 naturae secreta. Colotes vero, inter Epicuri auditores
 famosior et loquacitate notabilior, etiam in libro re-
 tuli, quae de hoc amarius cavillatus est. sed cetera quae
 iniuria notavit, siquidem ad somnium de quo hic pro-
 cedit sermo non attinent, hoc loco nobis omittenda
 sunt; illam calumniam persequemur, quae nisi supple-
 datur manebit Ciceroni cum Platone communis. ait a
 philosopho fabulam non oportuisse confingi, quoniam
 nullum figmenti genus veri professoribus conveniret.
 cur enim, inquit, si rerum caelestium notionem, si habi-
 tum nos animarum docere voluisti, non simpliciter et ab-
 soluta hoc insinuatione curatum est, sed quaesita per-
 scena figmenti ipsam quaerendi veri ianuam mentaculo
 poluerunt? haec quoniam, dum de Platónico Ere iac-
 tantur, etiam quietem Africanam nostri somniantis in-
 sani, *resistamus urgenti, et frustra arguens refellatur,
 ut una calumnia dissoluta utriusque factum incolamen 20
 ut fas est retineat dignitatem. (Macr. in somn. Scip. 1,
 1, 8-2, 5.)

SOMNIUM SCIPIONIS

⁹ (1) (sorp.) Cum in Africam venissem M. Manilio consuli
 ad quartam legionem tribunus ut scitis militum, nihil
 mihi fuit potius quam ut Masinissam convenirem, regem 25

1 semper om. Bamh. Ha. aestimans Bamh. ridenda Par.
 3 secreta Kroll seria codd. 4 famosior et om. Bamh. nota-
 bilior om. Par. (add. m. 2) 5 cavillatus est Bamh. reprehendit
 Par., sed corr. m. 2 6 ad hoc somnium Bamh. 8 supplodatur
 Par. 13 docere animarum Bamh. 13, 14 hoc et absoluta Bamh.
 17 iactantur] iactanter ante corr. Par. notantur Bamh. 18 accu-
 santur sed corr. in accusant Bamh. 23 Incipit somnium Scipi-
 onis vel Somnium Scipionis M. Tullii Ciceronis exscriptum ex libro
 VII. de re publica vel sym. inscr. codd. M. Manilio Sigonius uel
 Manlio (vel Manlio vel Mallo) FCG a Manlio BEMPRUW alia
 alii consuli Sig. consule 25 ante regem dist. Hauler

familiae nostrae iustus de causis amicissimum. ad quem
 ut veni, complexus me senex conlacrimavi aliquanto-
 que post suscepit ad caelum, et: 'grates' inquit 'tibi ago
 summe Soli, vobiscum reliqui caelites, quod ante quam ex
 hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis
 P. Corneliū Scipionem, cuius ego nomine recreor
 ipso: ita [que] nunquam ex animo meo discedit illius
 optimi atque invictissimi viri memoria.' deinde ego illum
 de suo regno, ille me de nostra re publica percontatus
 10 est, multisque verbis ultro citroque habitis ille nobis est
 consumptus dies.

Post autem apparatu regio accepti, sermonem in
 10 multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de
 Africano loqueretur, omniaque eius non facta solum
 15 sed etiam dicta meminisset. deinde ut cubitum discesi-
 mus, me et de via fessum, et qui ad multam noctem vigi-
 lassem, artior quam solebat somnus complexus est. hic
 mihi — credo equidem ex hoc quod errans locuti; fit
 enim fere ut cogitationes sermonesque nostri pariant
 20 aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius,
 de quo videlicet saepissime vigilans solebat cogitare et
 loqui — Africanus se ostendit ea forma quae mihi ex
 imagine eius quam ex ipso erat notior; quem ubi ag-
 novi, equidem cohorrui; sed ille: 'ades' inquit 'animo
 25 et omite timorem Scipio, et quae dicam trade memoriae.
 videasne illam urbem, quae parere populo Romano coac-
 ta per me renovat pristina bella nec potest quiescere?'
 ostendebat autem Karthaginem de excelso et pleno stel-
 11 larum, illustri et claro quodam loco. 'ad quam tu oppug-

4 reliqui PUVW² reliquis est. 5 et in his HWY
 6 recreor ipso V ic ipso recreor APTC² Cast. ipse recreor BC1
 EFGMRUW Hauler 7 ita vulg. itaque codd. 10 est consump-
 tus AEGHLMR consumptus est BFUVW est om. I ille dies
 nobis consumptus est C alia alii 12 sermonem... produximus
 Arnavianus Masinias IX 40 13 produximus noctem V 16 de
 via fessum Drexlerensis 151 Arnaldianensis fessum de via G defessum
 uia ic de via cel. codd. 17 hic ergo mihi HLMZ hic ego mihi W
 19 fere] saepe CGU pariter fere V 25 memoriae trade RY v10
 28 ostendebat... 29 loco Macr. comm. 1, 4, 5 Karthaginem M castr.
 vel cart. cel. et Macr.

nandam nunc venis paene miles, hanc hoc biennio consul evertes, erique cognomen id tibi per te partum quod habes adhuc hereditarium a nobis, cum autem Karthaginem legaveris, triumphum egeris censorque fueris, et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numantiam excindes, sed cum eris curru in Capitolium invecus, offendes rem publicam, consiliis perturbatam nepotis mei, hic tu Africane ostendas oportebit patriae lumen animi ingenique tui consiliique, sed eius temporis ancipitem video quasi factorum viam, nam cum aetas tua septenos octiens solis anfractus reditusque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confererint, in te unum atque in unum nomen se tota converteret civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus in quo natiur civitatis salus, ac ne multa: dictator rem publicam constitutas oportebit, si impias propinquorum manus effugeris.

Hic cum exclamavisset Laelius ingemissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio: 'si quaeso' inquit 'ne me e somno excietis, et parumper audite cetera.'

13(3) 'Sed quo sis Africane alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus qui patriam conservaverint, adiverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aëvo sempiterno fruantur; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod

3 adhuc hereditarium a nobis W vic a nobis adhuc hereditarium F adhuc a nobis hereditarium cel. et Hauler Kart. M carth. R cart. BEFV 7 excides Or. et codd. rec. 10 ingenique tui consiliique B ingenique consiliique tui M ingeni consilii tui H ingeni consiliique tui cel. 11 nam cum . . . 20 effugis Maer. 1, 5, 2 16 confertes Zie. 19 oportebit ed. a. 1555 oportet 22 leniter AELMVYZ st. Jan et codd. (om. CWVY) 23 e om. 1 sup. ser. R a CWY parumper Bonhier parum rebus codd. 25 Sed quo . . . 28 fruatur Maer. 1, 4, 4, item 1, 8, 1 usque ad (129, 3) revertuntur 26 conservavit Y et Maer. 29 principi illi H V

quidem in terris fiat acceptus, quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur.

Hic ego etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaevisi tamen viveretne ipse et Paulus pater et alii quos nos extinctos esse arbitrarentur, 'immo vero' inquit 'hi vivunt qui e corporum vinculis tanquam e carcere evolaverunt, vestra vero quae dicitur vita mors est, quin tu aspicias ad te ventem Paulum patrem?' quem ut vidi, equidem vim lacrimarum profundi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, 'quaeso' inquam 'pater sanctissime atque optime, quoniam haec est vita ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero?' 'non est ita' inquit ille, 'nisi enim cum deus is, cuius hoc templum est omne quod conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest, homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus quae sidera et stellas vocatis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circos suos orbisque confusus celeritate mirabili, quare et tibi Publi et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis, nec intus eius a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum adsignatum a deo

2 horum R earum Maer. 3 servatores Maer. 4 Hic ego . . . 6 arbitrarentur Maer. 1, 10, 1 tam tamen Maer. PBC 7 immo . . . 9 mors est Maer. 1, 10, 6 9 dicitur esse vita Maer. aspicias Hein. ul. aspicias V aspicias cel. 13 fletu hinc incipit T 14 quaeso . . . 130, 1 videamini Maer. 1, 13, 3 sq. optime Maer. BLM optime cel. 17 enim cum deus is BEFGTVU et Maer. (qui hic pro is) enim deus is HLMPRWZ Hauler Kroll Met. Bae. enim deus C deus enim is, sed sup. ser. cum R 19 poterit B 21 templo hoc V et Maer. medio AFGLWPTW 22 ihsque A Ha. ihsque 24 circos H et Maer. circulos cel. 26 animus est BEMPW et Maer. codd. plerique est animus CRTUVY al. 28 humanum om. Maer., post assignatum (sic) pon. V

16 defugisse videamini sed sic Scipio ut avus hie tuus, ut ego
 16 qui te genui, iustitiam cole et pietatem, quae cum ma-
 gna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima
 est; ea vita via est in caelum et in hunc coelum eorum
 qui iam vixerunt et corpore laxati illum incolunt locum
 quem vides — erat autem is splendidissimo candore inter
 flammam circus elucens —, quem vos ut a Gratis acce-
 pissetis orbem lactem nuncupatis.' ex quo omnia mihi
 contemplanti praeclara cetera et mirabilia videbantur.
 erant autem eae stellae quas nunquam ex hoc loco vidi-
 10 mus, et eae magnitudines omnium quas esse nunquam
 auspicari sumus, ex quibus erat ea minima quae ultima
 a caelo, citima (a) terris luce lucebat aliena, stellarum
 autem globi terrae magnitudinem facile vincebant, iam
 vero ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii 15
 nostri quo quasi punctum eius attingimus paeniteret.

17(4)
17

Quam cum magis inhuerer, 'quaeaso,' inquit Africa-
 nus, 'quousque humi defixa tua mens erit? nonne aspi-
 cis quae in templa veneris? novem tibi orbibus vel po-
 20 tius globis conexas sunt omnia, quorum unus est cae-
 lestis, extimus, qui reliquos omnes complectitur, sum-
 mus ipse deus arcens et continens ceteros; in quo sunt
 infixi illi qui volvuntur stellarum cursus sempterni.
 huic subiecti sunt septem qui versantur retro contrario
 motu atque caelum, ex quibus unum globum possi-
 25 det illa quam in terris Saturniam nominant, deinde est
 hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor qui

1 diffugisse V et *Maer. Par. sed* ... 6 vides *Maer. 1, 4, 4*
 2 cum sit magna V cum magna, sit T 4 et ea uita CEFVL'Z
 5 vixere *Maer.* 6 erat ... 9 videbantur *Maer. 1, 4, 5 et 1, 15, 1*
usque ad (8) nuncupatis 7 circulus *Maer. plur. codd.* 8 ex
 quo ... 14 vinebant *Maer. 1, 16, 1* mihi omnia W et *Maer.*
 omnia ante mihi *sup. add. U* 9 cetera *om. Maer. 1, 14, 25 et sup.*
 add. R 10 haec HLMUVVY hae BEFZT *item fere 1, 11*
 12 ex quibus ... 13 aliena *Prisc. 3, 4, 22* 13 add. 1. *Fr. Gronovius*
 15 vero add. CFL'Z *Cass. om. cel.* 19 novem ... 131, 12 pon-
 dera *Maer. 1, 17, 2 sq* 20 caelestis est CF est *om. EZ* 21 ex-
 tumus ABCEG et *sup. scr. W* extimus *cel.* 24 huic *Maer.* cui
 codd. sumt *om. GMPTUW sup. add. FR* 25 unum *codd. et*
Maer. summum Boll. cl. Firm. Mat. m. th. 1, 10, 14 26 illa
 (stellis) *Meibner* deinde ... salutaris *Prisc. 6, 7, 34*

dicitur Iovis, tum rutilius horribilisque terris quem
 Martium dicitis, deinde subter median fere regionem Sol
 obinet, dux et princeps et moderator luminum reliquo-
 rum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine ut
 5 cuncta sua luce lustraret et compleat, hunc ut comites
 consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in
 infimoque orbe Luna radiis Solis accensa convertitur.
 infra autem eam iam nihil est nisi mortale et caducum
 praeter animos munere deorum hominum generi datus,
 10 supra Lunam sunt aeterna omnia, nam ea quae est
 media et nona, Tellus, neque movetur et infima est, et
 in eam feruntur omnia nutu suo pondera.'

Quae cum inhuerer stupens, ut me recepi, 'quis hic'
 inquam [quis] est qui complet aures meas tantus et tam
 15 dulcis sonus? 'hic est' inquit 'ille qui intervallis con-
 iunctus imparibus, sed tamen pro rata parte ratione di-
 stinctus, impulsus et motu ipsorum orbium efficitur, et
 acuta cum gravibus temperans varios sequabiliter con-
 20 centus efficit; nec enim silentio tanti motus inclitari
 possunt, et natura fert ut extrema ex altera parte gravi-
 ter, ex altera autem acute sonent, quam ob causam
 summus ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est
 concitator, acuto et excitato movetur sono, gravissimo
 autem hic Lunaris atque infimus; nam terra nona in-
 25 mobilis manens una sede semper haeret, complexa me-
 dium mundi locum, illi autem octo cursus, in quibus

18(5)
18

3 dux ... 4 temperatio *Maer. 2, 3, 3* 6 in *om. Maer. P*
 8 eam iam *Zie.* eam *Maer.* iam *codd.* 13 quid hic ... 132, 4 lo-
 cum *Maer. 2, 1, 2; cf. 2, 2, 21, 3, 12, 16* quis L'GRV quid *cel.*
 et *Maer.* hic] hoc olim *Zie. cl. Planud. (71 rotro) om. VVY*
 14 quis *del. Zie. (om. R); cf. Herm. 66, 299 sq.* 15 hic ... im-
 paribus *Fav. Eul. 19, 11*, hic ... efficitur 20, 9 inquit ille *cel.*
 quid. conjunctus *codd. distinctus Maer. et Fav. Eul.*
 16 partium E FL'Y et *codd. aliquot Maer.* 17 impulsu eorum
 ordinum *Fav. Eul.* 20 et ... 24 infimus *Maer. 2, 4, 1* et ...
 25 haeret *Boeth. inst. mus. 1, 27* extrema quaeque T 23 scuto
 et CEFUVL'Z *Boeth. acute et ABGMFRTUW acute Maer.*
 25 una] ima LMW et *Maer. codd. multi; sed 2, 4, 7 cit. Ian*
 medium locum mundi HLMVY mundi medium locum *Maer.*
 26 illi ... 132, 3 est *Maer. 2, 4, 9*

eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est; quod docti homines nervis imitati atque cantibus, aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alij qui praestantibus ingenis in vita humana divina studia co-
 19 luerunt. hoc sonitu oppletæ aures hominum obsurduerunt; nec est ullus hebetior sensus in vobis, sicut ubi Nilus ad illa quæ Catadupa nominantur præcipitat ex altissimis montibus, ea gens quæ illum locum adcolit propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. hic vero tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint, sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra sensusque vincitur.

19(6) Haec ego admirans, referendam tamen oculos ad terram identidem tum Africanam: 'sentio' inquit 'te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari; quæ si tibi parva ut est ita videtur, hæc caelestia semper spectato, illa humana contemnit. tu enim quam celebratam sermonis hominum aut quam extendendam consensum qui gloriam potes? vides habitari in terra raris et angustis in locis, et in ipsis quasi maculis ubi habitatur vastas solitudines interiectas, eosque qui incolunt terram non modo interruptos ita esse ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos stare vobis. a quibus expectare gloriam certe nullam potestis.

20 Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque so-

1 duorum *Maer. codd. plerique et LM²R²V²W²Y²Z modorum EM¹PR¹UV¹ duorum modorum F 8 catadupa CE²R²V²W² præcipitatur EFLR²UV 9 locum om. B¹MU¹Y ante illum post add. R 20/21 gloriam consequi CE²PT 21 vides... 133. 10 vides *Maer. 2, 5, 1sq.* 22 in om. Y *Maer.* 23 eoque EL²HP et *Maer.* hoque est. incolunt L²Y et *Maer.* incolant cel. *codd.* *Somn. et Maer. P* 25 mare UV et sup. *scr. R* partim transversos om. BEGM²PR¹UV¹ 27 spectare B¹F¹GM²R¹UV¹*

parte subnixos obriguisse pruna vides, medium autem illum et maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistent adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus; hic autem aliter subiectus aquiloni quem incolitis cerne quam tenui vos parte contingat. omnis enim terra quæ colitur a vobis, angustata verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est circumfusa illo mari quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit parvus vides. ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen vel Caucasum hunc quem cernis transcendere potuit vel illum Gangem tranare? quis in reliquis orientis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austrive partibus tuum nomen audiet? quibus amputatis cernis profecto quantis in angustis vestra se gloria dilatari velit. ipsi autem qui de nobis loquuntur, quam loquentur dir?

21(7) Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possunt. quid autem inter-
 25 est ab his qui postea nascentur sermonem fore de te, cum ab his nullus fuerit qui ante nati sunt? qui nec pauciores et certe meliores fuerunt viri, præsertim cum apud eos ipsos a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo

2 duo sunt] duos Or. 4 nobis PR nostrum R et *Maer. P* 7 angusta H *Maer.* 8 est insula *Maer.* 9 quem] quod L² VV² Y et *Maer. codd. plerique* 13 transnatare EF²M²PR¹UV¹ 14 quis] vis P uix BGT et E (sed corr. mg.) vel quis HLMWY 15 audietur T 17 vobis CE²F²R² loquuntur] loquentur AEGLM²WPWY² 19 Quin... 24 possimus *Maer. 2, 10, 1* 20-21 acceptas a patribus *Maer.* 22 certo tempore BR et *Maer. Bam.* 23 non del. *Gruter (om. iam U)* 25 ab his PRT ab his cel. 26 his PR his cel. 27 præsertim... 134, 13 con-
 28 versam *Maer. 2, 11, 1* præsertim cum EHPRY et (cum sup. in.) T et *Maer.* cum præsertim CFVU²L²Z cum om. cel. 28 nostrum nomen RIU nomen vestrum CF

unius anni memoriam consequi possit. homines enim populariter annam tantum modo solis, id est unius astris, reditu metuntur; re ipsa autem cum ad idem unde semel profecta sunt cuncta astra redierint, eandemque totius caeli descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille vere verens annus appellari potest; in quo vix dicere audeo quam multa hominum saecula teneantur. namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium stellisque revocatis expletum annum habeto; cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam.

²³ Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris, in ¹⁵ quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest? igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dederis, nec in praemiis humanis spem posueris rerum harum; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant; sed loquentur tamen; sermo autem omnis ille et angustiis cingitur his regionum quas vides, nec umquam de illo perennis fuit, et obruitur hominum interitu, et oblivione posteritatis extinguitur, ²⁵ Quae cum dixisset, 'ego vero' inquam 'Africane, siquidem bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto ³⁰

² loqueliter annum ABCFGILMRVY annum loqueliter T ³ reditum AEFILRTUVWYZ re ipsa autem cum Maer. cum autem codd. *Hauter Met.* 5 descriptionem *Mue.* 7 saecula plur. codd. 8 omnibus BHLMRVY 10 quandoque] si quando EFG²R² quando CZ ab del. *Zennius* 11 idem Maer., om. codd. *plerique* 12 cuius AE et Maer. huius cel. codd. 16 sunt omnia BCV viris (plena) *Kroll* 19 contuere ABMPU 20 decidens ABERTU Cast. 23 sed] et *Wagnvoort* 24 ite PR et editi. *plerique* om. T

praemio exposito enitar multo vigilantius', et ille: 'tu vero entere et sic habeto, non esse te mortalem sed corpus hoc; nec enim tu is es quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura quae digito demonstrari potest, deum te igitur scito esse, siquidem est deus qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus cui prepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus; et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. nam quod semper movetur, aeternum est; quod autem motum adfert alicui quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. solum igitur quod se ipsum movet, quia nutrquam desinitur a se, nunquam ne moveri quidem desinit; quin etiam ceteris quae moventur hic fons, hoc principium est movendi. principii autem nulla est origo; nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest; nec enim esset id principium quod gignetur aliunde; quodsi nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. ita fit ut motus principium ex eo sit quod ipsum a se movetur; id autem nec nasci potest nec mori; vel concedat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur qua a primo impulsa moveatur. cum pateat igitur aeterna ²⁶ (9)

¹ tu vero... ¹⁰ movet Maer. 2, 12, 1 ² vere EFHLPW ⁹ ut ille mundum EFG²P et Maer. ut ipse mundum G ut (codd. W²) ipse mundus AHLRTUVWY ex om. Maer. mortalis GHLRTV ¹¹ quod... 136, 6 aeterna est Cic. *Tusc.* 1, 23, 53 et *Maer.* 2, 13, 1: cf. *Plat. Phaedr.* 245c; *Herm.* 66, 270 sqq. ¹² aliunde AEFILRTUVW ¹⁴ se ipsum movet *Tusc.* Maer. H esse movet ABGLTUV de se movet PRW² (se movet W¹) de se movetur CEFZ seipse *Mue.* *Cass.* 17 principii *Tusc.* Maer. H principio cel. ex] et AEGRe BWW *Tusc.* Maer. 20 numquam] non H Maer. ne A et B (qui ne unquam quidem occidit) et *Tusc.* nec cel. 22 nascetur HT et Maer. P 26 et om. HY *Tusc.* consistat et Maer. P 27 a om. *Tusc.* pulsa FI impulsu EFGILRTUVWYZ et Maer. codd. *plerique*

num id esse quod se ipsum moveat, quis est qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimum est enim omne quod pulsus agitur externo; quod autem est animal, id motu cietur interiore et suo; nam haec est propria natura animi atque vis; quae si est una ex omnibus quae se ipsa moveat, neque nata certe est et aeterna est. hanc tu exerce in optimis rebus! sunt autem optima curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit, idque ocius faciet, si iam tum cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea quae extra erunt contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. namque eorum animi qui se corporis voluptatibus dederunt, earumque se quasi ministros praebuerunt, impulsque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur, nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur.

Ille discessit; ego somno solutus sum.

LIBRORVM DE RE PVBLICA INCERTORVM FRAGMENTA

1. cf. p. 25, 6.
2. non nulli veterum etiam activo more tempus futurum imperativo modo ex verbis quoque passivae declinationis usurpaverunt, ut Tullius in dialogis de re publica nullo, cum 'nitor' sit positio verbi (Diomed. GL I 339, 31).
3. 'excello' legitur crebro apud veteres, ut Cicero de re publica excellunt (Diomed. GL I 374, 17).

4. Haec virtus in rhetoricis a Cicero eadem ponitur quae sapientia. alibi vero, id est in libris de re publica, 1 se ipsum moveat H. Tusc. ipsum se moveat Maor. a se ipso moveatur codd. 3 est animal] est anima H. L. P. W. V. Z. et etros. E et Maor. P est animatum V anima est C 6 se ipsa H Maor. se ipsa semper Tusc. sese codd. seipse Ha. 7 hanc... 18 revertuntur Maor. 2, 17, 2 in optimis C. G. H. Z. opt. in cet. 10 (eo) ocius Mos.

ab eadem Cicero illa virtus dicitur quae prudentia. (Victorin. explan. in rhet. Cic. p. 156, 4 Halm.)

5. Fannio causa difficilis laudare puerum; non enim res laudanda sed spes est. (Serr. Aen. 6, 875: rhetorice spem laudat in puero [Vergilius], quia facta non inveniunt autem Cicero in dialogo).

6. apud Eumium sic loquitur Africanus:

Si fas endo plagas caelestrum ascendere cuiquam est, Mi soli caeli maxima porta patet,

scilicet quia magnam partem generis humani extincti ac perdidit. o, in quantis tenebris Africana versatus est vel (tu) potius o poeta, qui per caedes et sanguinem patere hominibus ascensum in caelum putaveris! cui vantiati etiam Cicero adsensit: est vero, inquit, Africana; nam et Herculi eadem ista porta patuit. (Lact. inst. 1, 18, 11 sq.).

7. eosdem libros (scil. de re publica) cum grammaticus explicuit, primum verba expressa reapse dici a Cicero, id est re ipsa, in commentarium refert, nec minus seipse, id est se ipse. deinde transit ad ea quae consuetudo saeculi mutavit, tanquam ait Cicero: quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione revocati. hanc quam nunc in circo cretam vocamus, calcem antiqui dicebant. deinde [v. p. 84, 11]. (Serr. epist. 108, 25 32 sq.).

8. v. p. 111, 17.
9. v. p. 79, 17.

3 Fanni editores 7 Ern. var. 23 v². 8 faciendo plerumque codd. caelestrum tres codd. 12 in add. Schell 18 reapse Schuepbahuser ab se codd. 20 seipse Muret sese codd., cf. p. 87, 20 26 omisi cum Mue. fragmenta ex Ann. Marc. 15, 5, 23; Aug. civ. 1, 15; interpr. Hor. Crag. 4, 8, 17; Petr. Mag. de polit. acient. in Maasi Coll. Vatic. II 608 temere patita.